

Kazak Edebiyatı'nın Kurucularından Abay Kunanbayev'in Hayatı ve Kara Sözler Adlı Eserinde Geçen İnsan-ı Kâmil Teması

Ahmet YILDIZTAŞ

Süleyman Demirel Üniversitesi, Kaskelen, Kazakistan

Özet: Bu çalışmada, 19. Yy. Kazak Edebiyatı'nın kurucularından olan Abay Kunanbayev'in hayatı ve Kara Sözler adlı eserinde ele alınan insan-ı kamil teması üzerinde durulmaktadır. Abay'a göre bir insanın insan-ı kamil olabilmesi için başta iyi bir eğitim alması ve ahlaki değerlere sahip çıkması gerekmektedir. Çalışmada, Abay'ın, Kazak halkı için yapmış olduğu fedakârlıklar, halkının bilgi, medeniyet ve kültür seviyesini daha ileriye götürebilmek için göstermiş olduğu gayretleri de ele alınmıştır. Abay Kunanbayev'in hayatı boyunca en önemli gayesi, geçmişte ve kendi döneminde çok sıkıntılar çekmiş olan Kazaklara medeniyete giden yolları göstermekti. Abay Kunanbayev, şair, filozof, mütefekkir vs. çok yönlü olan bir şahsiyet olarak derinlemesine araştırılması gereken büyük bir şahsiyettir. Bu çalışmada, Abay'ın yaşadığı döneme, hayatına, insan ve insanın kâmil mana da yetiştirilmesi noktasındaki görüşlerine kısaca yer verilmeye çalışıldı.

Çalışmada, ayrıca Abay'ın Kara Sözler adlı eserinde ele aldığı insan-ı kamil olma yolunda gerekli olan ahlaki değerler üzerinde durulmuştur. Yalancılık, kibir, bencillik, cahillik ve tembellik gibi insana zararlı ve insanı olgunluktan uzaklaştıran şeylerden uzak durulması gerektiği de vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Abay Kunanbayev, Kazak halkı, Kara Sözler, İnsan-ı Kamil*

The Life and Perfect Human theme in the Work, Named Black Words, of Abay Kunanbayev Who is the One of the Founders of the Kazakh Literature

Abstract: In this study, 19th century. The life of Abay Kunanbayev, one of the founders of Kazakh Literature, and the theme of human-i kamil, which is addressed in his work Black Words, is emphasized. According to Abay, a person must first receive a good education and protect moral values in order to be a perfect human being. In the study, the sacrifices made by Abay for the Kazakh people and the efforts of the people to advance their knowledge, civilization and culture level are also discussed. The most important aim of Abay Kunanbayev during his life was to show the Kazakh people the way to civilization, who suffered a lot in the past and in his own time. Abay Kunanbayev, poet, philosopher, thinker etc. As a person with many aspects, he is a great personality that needs to be investigated deeply. In this study, Abay's period, his life, and his views on the perfect upbringing of human beings and human beings have been briefly addressed.

In the study, the moral values that are necessary for being a perfect human being, which Abay discussed in his work called Black Words, were also emphasized. It has also been emphasized that things such as lying, arrogance, selfishness, ignorance and indolence should be avoided from harmful and distracting things.

Key words: *Abay Kunanbayev, Kazakh people, Black Words, Human-i Kamil*

GİRİŞ

Abay Kunanbayev'in Hayatı

Modern Kazak edebiyatının kurucusu, şair, felsefeci olan Abay Kunanbayev 10 Ağustos 1845 yılında Kazakistan'ın Semey ilinin Şıngıs Köyünde doğmuştur. Abay'ın büyük dedesinin adının Irgızbay, dedesinin isminin Öskenbay ve babasının adının Kunanbay olduğu belirtilmelidir. Dönemin Kazak toplumunda erkekler, çok eşli evlilik yapmaktaydılar.

Abay, Kunanbay'ın ikinci eşi Uljan'dan doğan üç erkek çocuğun en büyüğüdür (Auelbekova, 2003: 63-67). Abay'ın annesi Kazakların Boşan boyundan soylu bir aile olan Bertisler'dendir. Abay'ın asıl adı İbrahim'dir. Annesi onu çocukluğunda severken Kazak Türkçesi'nde "derin düşünceli, temkinli" anlamlarına gelen "abay" diye sevdiği için Abay'da bu ismi mahlas olarak kullanmaya başlamıştır. Abay, Orta Cüz Kazaklarından Argın Boyunun Tobıktı koluna mensuptur (DİA, 2003: 373).

Yaşadığı Dönem

Abay Kunanbayev'in (1845-1904) yaşadığı dönem, Kazak topraklarının Çarlık Rusya'sının idaresi altına alınma sürecinin tamamlanması ile Çarlık Rusya'sının çöküşünün hızlandığı zaman dilimlerini kapsar. Çarlık Rusya'sının Kazak topraklarını idaresine geçirme süreci, on dokuzuncu yüzyılın otuzlu yıllarında başlayıp yirminci yüzyılın ortalarında tamamlanmıştır (Aldajumanov, 1994: 184-194).

Kazak topraklarının Rusya'nın egemenliğine geçmesiyle ilgili farklı görüşler dile getirilmektedir. Bazı tarihçilere göre Kazak boyları arasındaki iç çatışmalardan bunalan veya kendi bölgesinin topraklarının, başka bir Kazak boyunun egemenliğine girmesini istemeyen han, kendi isteğiyle topraklarının yönetimini Ruslara vermiştir. Böylece Kazak topraklarının bir kısmı savaş olmaksızın Rus yönetimine geçmiştir. Geriye kalan Kazak bölgeleri ise on dokuzuncu yüzyılın sonlarından yirminci yüzyılın başlarına kadar kısa bir süre içinde savaşlarla Rusların idaresine geçmiştir.

Bazı tarihçiler ise önceki tarihçilerin ileri sürdükleri düşüncelerin gerçek olmadığını söylemektedirler. Onlara göre Kazak toprakları, I. Petro döneminde başlayan bilinçli ve istikrarlı sömürme politikası neticesinde, çoğunlukla askerî kuvvetlerin desteğiyle yani zorla Ruslar tarafından işgal edilmiştir. Her iki grup tarihçi de Kazakların Rusya'ya dahil olması sürecini Abilhayır Han ile Rus Çarıçesi Anna İoanovna arasında 19 Şubat 1731 yılında imzalanan anlaşmayla başlatırlar (Aldajumanov, 1994: 202-208).

Bu dönemde, Kazak Türklerinin yaşam tarzları değişmeye başlamış, eski geleneklerin yerini yeni âdetler almış, yerleşik hayata geçiş süreci hızlanmış, hayvancılıkla geçimin yerini ticaret almaya başlamıştır. Bu dönemde yine Rus kültürüne ve onun aracılığıyla Batı kültürüne ait değerler Kazak kültürüne girmeye başlamıştır. Kazak toprakları bu dönemde bölgelere ayrılmıştır. Kazak bölgesinin yerel yöneticileri sadece görünüşte seçilmekteydiler. Gerçekte olan ise her bir bölgenin, oraya hakim olan boy beylerinin yönetici olması ve Çarlık hükümetinin o beyleri onaylamasından ibarettir. Ruslar, Kazakistan'ı Kazak toplumundaki boy tasnifine ve "ata jolu" denilen töreye dayalı geleneksel sosyal yapı çerçevesinde yönetmişlerdir.

Bu dönemde Çarlık Rusya'nın Rusları Kazakistan topraklarına göçe teşvik etmesi de bir başka sosyal ve siyasi karmaşıklığa sebep olmuştur. Rusya'nın iç bölgelerinden başlayan göç dalgasıyla yoksul Rus çiftçileri, önce Kazakistan sınırlarına yakın yerlere daha sonra da Kazakistan topraklarının verimli bölgelerine yerleşmeye başlamıştır. Bu durum hem Kazak halkının yoksullaşmasına sebep olmuş hem de Kazaklarla göçmen konumundaki yoksul Rus çiftçileri arasında çatışmaların patlak vermesine sebep olmuştur.

Rus Çarlığının Kazak toprakları üzerinde uyguladığı diğer bir politika da, Çarlığın siyasî suçlu olarak gördüğü aydınları bu bölgeye sürgün etmesidir. Ancak bu siyasetin Kazak halkı için büsbütün kötü olduğu söylenemez. Nitekim Abay Kunanbayev'in hayatının ele alındığı başlıkta incelendiği gibi, Çarlığın siyasî suçlu olarak gördüğü aydınlardan kimileri Kazakların aydınlanmasına dolaylı olarak da olsa katkılar sağlamışlardır. Bu durum Kazakistan'daki eğitim anlayışının değişimiyle yakından ilgilidir.

On dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar Kazakistan'da geleneksel İslâmî eğitim anlayışı yaygın olmuş ve daha çok erkek çocukları medreselerde okutulmuştur. Rusların Kazak topraklarını ele geçirmesiyle birlikte kız çocuklarının Müslüman okullarındaki eğitime katılma oranları giderek artmıştır. Örneğin, 1884 yılında Verniy, Kapal ve Sergiopol illerindeki Müslüman okullarında kırk yedi bin beş yüz erkek ve on yedi bin üç yüz kız çocuğunun öğrenim gördüğü bilinmektedir. 1897 yılına ait nüfus sayımı ile ilgili belgelere göre ülke halkının % 8,1'nin okur-yazar olarak eğitilmiş sınıfını oluşturduğu kaydedilmiştir. Okur-yazar sayısının yalnızca dörtte birinin kadınların oluşturduğunu belirtmekte yarar vardır (Aldajumanov, 1994: 247). Söz konusu sayım, Kazakistan ülkesinin ancak bir bölgesine ait olan sonuçları göstermekteyse de, bu sayım en azından bütün bir ülkedeki eğitim seviyesinin oldukça düşük olduğuna açıkça işaret etmektedir (Aldajumanov, 1994: 247).

Yirminci yüzyılın ilk yıllarında Kazakistan'da okuma yazma oranında bir artış olduğunu gösteren hiçbir belirti bulunmamaktadır. Bu dönemde okul çağındaki her on çocuktan sadece biri okula daha doğrusu medreseye gidebilmekteydi. Üç ilâ dört yıl süren medrese eğitiminde İslâm dinine ilişkin bilgiler ve İslâm felsefesi ile birlikte astronomi, tarih, dilbilimi, tıp ve matematik okutulmaktaydı.

Abay Kunanbayev, Sultan Mahmut Toraygırov, Magcan Cumabayev, Beyimbet Maylin gibi Kazak aydınları, ilk eğitimlerini bu tarz medreselerde almışlardır. Ancak bu dönemlerde dinî okullar, başka bir deyişle medreselerin çağın taleplerine cevap veremez duruma geldikleri ve bu okulların yeniden yapılandırılmasını savunan bir hareket başladı. Ceditçilik yani yenilikçilik adıyla anılan bu hareket, çağdaş sistemle işleyen okulların kurulması gerekliliğini savunmaktaydı. Nitekim aydınların desteğiyle açılan bu tür okullarda aritmetik, coğrafya, biyoloji, tarih gibi çağdaş bilimlerin ders müfredatına alınmıştır. Bu bir yandan eğitimin dinî ve lâik olmak üzere iki yönde yürütülmesine yol açmışken diğer yandan yenilenen bir Kazak kültürünün doğuşuna zemin hazırlamış gözükmektedir.

Hayatının incelendiği bölümde denildiği gibi Abay'ın bazı yetim çocukları bizzat bu türden yeni okullara kaydettirmiştir. Bu o dönemde yalnızca Abay'ın değil daha pek çok sayıda Kazak aydınının, modern eğitim anlayışını benimsediğinin bir göstergesidir.

Yaşadığı döneminin bu çalkantılı olayları, Abay'la birlikte Kazak Halkı'nı da etkisi altına almıştır. O dönemin Rus politikalarında, kazak kültürünün, örf ve adetlerinin, yok edilmesi amaçlandığı için Kazak Halkı çok büyük sıkıntılara, zulümlere ve işkencelere maruz kalmıştır. Açlıkla ve hastalıklarla karşı karşıya kalan Kazaklar, büyük sıkıntılar yaşamışlardır. Halkın gıdaları yok edilirken, çeşitli nükleer denemelerle Semey halkı radyasyona maruz bırakılmıştır.

Bütün bu işkencelere ve özgürlük ihlallerine rağmen başta Abay olmak üzere birçok Kazak aydını, yok olmanın eşğine getirilmiş bir halkı, tarih sahnesinde yeniden yeşertmeyi başarmışlardır. İdealist bir düşünür olan Abay, özgürlükleri elinden alınmış Kazak Halkı'nın özgürlüklerini yeniden kazanabilmesini çok istemiş ve bunun için mücadele etmiştir. Abay'ın çıkarmaları ve Kara Sözler'i incelendiğinde, Onun bu isteğinin yazıya döküldüğü görülecektir. Kara Sözler'de anlatılan olaylar, hikmetli nasihatler, yetiştirilecek nesiller için çok önemli bir yol haritası olacaktır (Yıldıztaş, 2019: 93).

Kara Sözler, bir düşünür olarak Abay Kunanbayev'in en önemli eseridir. Kara Sözler'de Abay, halk bilgelliğini felsefi seviyeye yükselten bir düşünür olduğunu apaçık göstermektedir. Kara Sözler, her ne kadar Abay tarafından kaleme alınmışsa da Kazak halkının manevi değerlerini neredeyse büsbütün yansıtan bir eserdir. Abay'ın Kara Sözler'i tıpkı Yassau'nin Bilgelik Kitabı veya Yusuf Balasagun'un Kutatgu Bilig'i kadar felsefi bir derinlik taşımakta ve bunlar kadar Kazak kültür ve düşüncesini yansıtmaktadır. Bu bakımdan söz konusu kitap dünya edebiyatında Mark Avreli, P. Abelyar, Pascal, Jan-Jak Russo gibi düşünürlerin yazdıkları Tecrübeler, Aforizmalar veya Maksimalar başlıklı eserleri ile karşılaştırılabilir (Kerimbayev, No:7, 2002).

Kara Sözler'de İnsan-ı Kamil Teması

İnsan, Allah (c.c) tarafından en güzel şekilde yaratılmış, en seçkin en nadide varlıktır. Yaratıldığı günden günümüze kadar hayatın hep merkezinde olmuştur. Bu sebeple insan, hemen hemen her bilim dalının üzerinde az veya çok araştırma yaptığı vazgeçilmez konulardan biridir (Yıldıztaş, 2019: 93).

İnsan-ı Kamil, Arapça olgun insan demektir. Gerçek insan-ı kâmil, vücûb ile imkan arasında berzahtır; hadis sıfatlarla, kıdem sıfatlarını ve hükümlerin arasını toplayan aynadır. O Hakk ile halk arasında vasıtaadır. İnsan-ı Kâmil'e ulaşan Hakk'a vâsıl olmuştur.

Kara Sözler, adli eser, başta devlet büyükleri, idarecileri olmak üzere tüm halka hikmetle söylenmiş nasihatlerden oluşan bir kitaptır. Kara Sözler, adli eser, 45 hikmetle söylenmiş sözden oluşan ve Kazak Türkçesiyle yazmış bir eserdir. Bu eserin yazılışının en önemli sebebi toplumda her yönüyle kâmil olan insanlar yetiştirmektir. Abay'ın eserlerinde ve özellikle de Kara Sözler'de üzerinde en fazla durduğu konu insan ve insanın yetiştirilmesi meselesidir.

Abay'a göre insanoğlu daima çalışmalı, gayretli olmalı, öğrenmeye istekli ve hazır olmalıdır. Aksine gayesizlik, tembellik, isteksizlik ve bilgiye duyarsızlık gibi virüslerden uzak durulması gerektiğinin altını çizer. Abay'ın en çok yakındığı şey, toplumu saran cehalettir. Abay'ın tanımındaki cehalet; imansızlık, eğitimsizlik, gayretsizlik, tembellik, uyuşukluk, düşüncesizlik, dedikoduculuk, rüşvet, yalan, dalkavukluk, hırsızlık, hasetlik,

merhametsizlik gibi menfi hasletlerin hepsini kapsamaktadır. Cahillik başa beladır. Cahilliğin bir başka göstergesi, nerde oturup kalkacağını, hangi durumda nasıl tepki vereceğini bilememektir. Abay, yirmi altıncı sözde bunu şöyle dile getirmiştir:

“Cahil olan halk sevinilmeyecek şeye sevinir. Sevindiği zaman da ne söyleyip ne yapacağını kendisi de bilmez. Değişik bir sarhoşluğa kapılıp aklı gider. Ayrıca utanan kişiler utanılmayacak şeyden utanır, utanılacak şeyden de utanmaz olur. Bütün bunlar cahillik ve ahmaklığın eseri. Bunları söylersen bazıları “doğru doğru” diyerek seni tasdik eder. Ona inanma, yarın o da diğerlerinden olur. Gönlü de gözü de bunu görse de hayvan gibi alıştığı âdetinden kendini alamaz, garip bir hal alır ve kimse onu durdurup bir şey izah edemez” (Abay- Kara Söz, 1993: 51).

Otuz Yedinci Sözdeki Abay’ın şu sözü, insanların yetiştirilmediği, cahillikten kurtarılmadığı takdirde ne büyük cürümler işleyebileceğini bizlere gösteriyor: “Sokrat’a zehir içirenler, Jan Dark’ı yakanlar, Gaysan’ı asanlar, Peygamberimize deve işkembesi atanlar kim idi. Halk idi bunlar. Demek ki halkta akıl yok, çaresini bul da yola sok” (Abay, 1986: 78).

İnsanoğlunun yemeye içmeye ihtiyacı olduğu gibi eğitime de ihtiyacı vardır. Nasıl yeme içme ile beden canlı kalır, gelişirse, marifetle, ilimle de varlığını sürdürür ve gelişmeye devam eder. Aksi halde beden de medeniyet de yok olur gider. Abay, Kazak halkının geleceği için en önemli meselenin eğitim olduğunun farkındadır ve bunu sağlayabilmek için halkın bütün hassasiyetlerini kullanmıştır. İnsan, ahlaki düzeni ve kuralları koruma adına yeme içmeleri dâhil her davranışını kontrol ederek sergilemelidir. “Gereksiz yere gülme insanı sarhoş eder. Sarhoşlukla insan hata işlemeye devam eder. Sarhoşluk akıl gözünü kör eder” (Abay, 1986: 20).

İnsan-ı kamil olabilmek için gücü yettiğince çalışma ahlakına sahip olmalı tembellik ve dilencilikten uzak durulmalıdır. “Dilencilik sıfatı insana yakışmıyor” (Abay, 1986: 21). İnsan, kazanımlarını ahlaki meşruiyet içinde yerine getirmelidir. Haram kazanç evrensel ahlak yasalarına da aykırıdır. Haramla beslenen bir bedenden toplumsal hayata olumlu katkı beklenmez. “Er ya da geç haram kazançtan zarar görmeyen kalmaz” (Ömiraliyev, 1993: 13).

Harama alışmış birey, devletin her kademesinde de bu kötü alışkanlığını sürdürmesi muhtemeldir. “Kendini beğenmiş kibiriye değer verme” (Abay, 1986: 9). İnsanın sürekli kendinden bahsetmesi kendini övmesi akli dengesizlik olarak addedilir. Tevazu sahibi olma ise akli kontrolün sağlandığının işaretidir. Yaratıcı, tevazu sahibini yükseltir, kibirli olanları da alçaltır. Kendini beğenmiş kibirli aslında hiçbir şey olamayan, bireylerdir. Kendi basına buyruk bu bireyler, rehabilite edilemezlerse sürekli Çevrelerine zarar verirler. Abay’a göre “Kibirli ve kendini beğenmiş kişi, yalandan da kaçamaz” (Abay, 1986: 20). Yalanlarının ortaya çıkması, insanı hırçınlaştırarak ahlaksızlığa sevk eder. Göz dönmesi tabirinin kullanıldığı bu durum karşısında insanın sükûneti zordur ama imkânsız değildir. Birlik ve beraberlik dayanışmanın ön koşuludur. Bütün insanlık âlemi, hayatının vazgeçilmesi olarak bu ahlaki kaidelere göre hareket eder. Düzensizlik ve anarşi çıkaran fertlerin bu ahlak yapısından nasipleri yoktur.

İnsanın sırlarını paylaşabileceği canı gibi aziz tuttuğu dostları olduğu gibi, her şeyini paylaşamayacağı dostları da vardır. Dostlarda da seçici olmak gerekiyor. Zor zamanlarda, insana yardımcı olmayan, imkânı bol dostların, dostluklarını gözden geçirmek gerekiyor.

Abay, “Seni seveni sevmen borçtur. Aşığın dili, dilsiz dil. Gözle gör ama gönülle bil. Karşılık görmeyen âşık duldur. Sevgisiz dünya yaşanabilir değildir” Abay’a göre “Sevgisiz dünya boş” (Abay, 1986: 9-11).

Abay’ın ahlak anlayışı ölçülü yaşamak üzerine tesis edilmiştir. Her şeyin başında denge unsuru vardır. Tabiatta her şey, bu dengenin sonucu tezahür ediyor. İnsanın bütün azalarında bu ölçüyü görebildiğimiz gibi tabiatta cari her bir kanun, belirli bir düzen ve ölçüyle var ediliyor. “Bütün eşya bir ölçüyle var edilmiş. Ölçüyü aşan, bir işe yaramaz. Yeme içmede de öyle” (Abay, 1986: 18). İnsan, ahlaki düzeni ve kuralları koruma adına yeme içmeleri dâhil her davranışını kontrol ederek sergilemelidir. “Gereksiz yere gülme insanı sarhoş eder. Sarhoşlukla insan hata işlemeye devam eder. Sarhoşluk akıl gözünü kör eder” (Abay, 1986: 20).

İnsan gücü yettiğinde çalışma ahlakına sahip olmalı tembellik ve dilencilik istenmeyen davranış kalıplarıdır. “Dilencilik sıfatı insana yakışmıyor” (Abay, 1986: 21). İnsan kazanımlarını ahlaki meşruiyet içinde yerine getirmelidir. Haram kazanç evrensel ahlak yasalarına da aykırıdır. Haramla beslenen bir bedenden toplumsal hayata olumlu katkı beklenmez.

Yalnız kendisi için çalışanın hep kendine çalışan canlıdan farkı yoktur diyen Abay, Allah’ın sevgili kulu olmayı da insanlık için emek harcamaya bağlıyor. “Sadece kendini düşünen bencil, kendi için otlayan canlılar gibidir. İnsanlık için çalışırsan yaratıcının sevgili bir dostu olursun” (Abay- Kara Söz, 1993: 78). İnsanın kendisini başkalarına karşı, üstün gösterme çabası bir tür aşağılık duygusundan kaynaklanır. “İnsan ne ise, o olmalıdır. Kendini olduğundan fazla göstermek, insanın nurunu söndürür” (Ömiraliyev, 1993: 21). Ahlaksız toplumlar uzun süre varlığını devam ettiremezler. “Nadandık, zulüm ve tembellik insanı hor ve hakir yapar” (Ömiraliyev, 1993: 14). İnsanın hakiki değeri nadanlıkta (cehalet) değil, insani karakterlere sahip olmasındadır. “Ben tok olayım başkalarının açlığı ve sefaleti beni alakadar etmez mantığı doğru bir mantık olamaz.” İnsanı azdıran işsizlik ve fazla tokluk” (Akjan, 1994: 79).

Abay’a göre insan-ı kamil olup saygın bir kişi olabilmek için şu üç şeyi yapmak gerekir: “İyiliği ödev bilmek, aydın bir akıl, sevgi dolu bir yürek” (Ömiraliyev, 1993: 17). Öncelikle insan, insanlar için yapacakları güzellikleri kendine “ödev” bilmelidir. Diğer taraftan aklını, zamanın bilimleriyle yenileyip aydınlatmalıdır. Son olarak ta bilmek için sevmek gerekir anlayışını, kafa ve gönle yerleştirmelidir. Akıl ve yürek aydınlığını elde eden insanın yapması gereken yaşamın sorgulanmasıdır. Sokrates’in “Sorgulanmayan hayat yaşamaya değmez” (Berkes, 1998: 20), ifadesini yansıtan “Bilge kişilere benzemek istersen hayatını sorgula” (Ömiraliyev, 1993: 13), Abay’ın aforizmasıdır.

Abay’a göre, insan-ı kamil olabilmenin en önemli şartlarından biri de sevgidir. Sevmeden, yaşamaya çalışmak anlamsız bir çabadır. Sevgi, doğduğu vatana, köyüne, halkına, tabiata, insanlara, var olan her nesneye karşı

gösterilmelidir. Sevgi ve muhabbetin olmadığı yerde insan varlık gayesine uygun hareket etmekte zorlanır. “İnsan vücudunun padişahı yürektir” (Abay, 1986: 23).

“Gücün yettiğince insana iyilik görevindir” (Ömiraliyev, 1993: 24-9). Başkaları için yaşama duygusunu kaybedenin kendisi de aslında kaybetmiş sayılır. Yaşamta duygusunun yerini bencilce yaşama duygusu doldurunca, halkının felaketi kapıdadır. Abay’a göre “İnsanın şahsiyet kazanmasında, akıl ilim aile çevre rol oynar” (Abay, 1986: 6). Doğumla birlikte insanoğlu yetiştiği ortamın etki alanındadır. Sürekli alıcı durumundaki birey anne baba ve çevreden modellemeler yapmaya başlar. Anne ve baba, bu modeller içinde ilk sırayı alır.

Abay’a göre “Dostu olmayanla ilişkilerinde dikkatli ol dostu olanlarla hediyeleş. Dostlarına dostluk göstermen borcundur, düşmanına da adil davran. Kötü arkadaş gölge gibi seni takip eder kaçır da kurtulamazsın” (Abay, 1986: 78). Hayatın güzelliği, güzel arkadaşların varlığıyla devam eder. İnsan tek başına bir hiçtir. Abay, insana ve insanlara evrensel bir gözle bakardı. Bu sebeple “Abay inançlı inançsız ayrımı yapmadan insanları seviyordu” (Salgaravlu, 1993: 17).

Abay’a göre bir insan, insan-ı kamil olabilmek için sürekli kendini geliştirmeli ve yenilemelidir. “İnsan sürekli olarak yeteneklerini geliştirmese zamanla körelir, zira yetenek ben gidiyorum demez” (Abay, 1986: 17), ifadelerinde insanın hareket için yaratıldığı, hareketsizlik halinin bir tür bozulma ve yok olma olduğu anlatılıyor.

METOT

Araştırmada verilerin derinlemesine ele alınarak incelendiği, verilerin arasındaki ilişkileri belirlemeyi hedefleyen nitel araştırma yöntemi kullanıldığı gibi; araştırmada veri toplamak amacıyla nitel araştırma desenlerinden doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın evrenini Abay Kunanbayev’in hayatı ve Kara Sözler adlı eserinde geçen insan-ı kamil teması oluşturmaktadır.

Çalışmada, araştırma için gerekli verilerin toplanabilmesi adına ilgili Türkçe, Rusça ve Kazakça kaynak taraması yapılmış; bu kaynaklardan çalışmaya katkı sağlayabilecek kısımlar alınmıştır. Rusça ve Kazakça’dan alınan verilerde Kiril alfabesinden Latin alfabesine çeviriler yapılmış; sonra da bu çeviriler Türkçeye tercüme edilmiştir. Çalışmada, araştırmayla ilgili yazılmış kitapların taraması yapılmış; özellikle Kazakça’dan Türkçeye tercüme edilmiş eserlerden de istifade edilmiştir.

SONUÇ

Abay Kunanbayev, XIX. yüzyıl Kazak edebiyatının önde gelen şahsiyetlerindedir. İnsan ve insanın yetiştirilmesi ve bu sayede insanın insan-ı kamil seviyesine çıkabilmesi Abay’ın en önemli gayelerinden biridir. Eserleri, yaşantısı, Kazak halkı için yapmış olduğu fedakârlıklar, kahramanlıklar ve mücadeleler Kazak halkı arasında Abay’ı büyük bir şahsiyet, haline getirmiştir. Kazak edebiyatının gelişmesinde Abay’ın çok büyük katkısı olmuştur. Kazak

diline ve Kazak Halkına çok büyük hizmetleri olan Abay'ın Türk dünyasında daha fazla tanınması ve araştırılması gereklidir. Bu çalışmamız bu yolda daha büyük çalışmalara katkı sağlama adına atılmış mütevazı bir adımdır.

KAYNAKÇA

Abay, (1986), Eki Tomdık Şıgarmalar Jıynağı (Bütün eserleri 2 cilt). Almatı.

Abay, (1993), Kara Söz, Poemalar, El, Almatı.

Akjan Maşanov, (1994), El Farabi ve Abay, Almatı.

Aldajumanov, K. S. (1994). Kazakistan Tarihi, Oçekri, Almatı.

Auelbekova, S. (2003). Kazakça Yayınlarında Dil ile İlgili Görüşler ve Uygulamalar. Doktora tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Anabilim Dalı.

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (2003), C, XXVIII, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)

Kerimbayev, N. (2002). Tolık Adam Bolu Maselesi. Bilim-Obrazovanie, No:7, Moskva. 2002.

Kunanbayev, A., (1993), Kara sözler, El yayınları, Almatı.

Ömiraliyev, K., (1993), Abay Aforizmi, Almatı.

Salgaravlu, K., (1993), Tanım Basamakları, Önimder Matbası, Almatı.

Yıldıztaş, A. (2019). M. Akif Ersoy ve Abay Kunanbayev'in Eserleri'nin Tematik Olarak Mukayesesi, Doktora tezi, Saraybosna: International Burch University, Eğitim ve Beşeri Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

Sorumlu Yazar Bilgileri:

Yazar ismi: Ahmet YILDIZTAŞ

Üniversite, ülke: Süleyman Demirel Üniversitesi, Kazakistan.

Email: ahmet.yildiztas@sdu.edu.kz

Lütfen alıntılalımız: Yıldıztaş, A. (2020). Kazak Edebiyatı'nın Kurucularından Abay Kunanbayev'in Hayatı ve Kara Sözler Adlı Eserinde Geçen İnsan-ı Kâmil Teması. *Türk Edebiyatları Araştırma Dergisi*, 1(1), 53-60. DOI: 10.47580/tead.114

Alındı: Eylül 11, 2020 • Kabul: Aralık 05, 2020